

ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΤΣΙΠΗ-ΣΠΥΡΙΔΑΚΗ

Το καλοκαίρι της φωτιάς

Η μάχη στα Δερβενάκια

Ιστορικό μυθιστόρημα

ΚΕΔΡΟΣ

*Στους εγγονούς μου
Σταμάτη και Βασίλη*

Ειρήνη Κατοίτη-Σπυριδάκη: *Το καλοκαίρι της φωτιάς*

ISBN 978-960-04-5169-6

Υπεύθυνη Τμήματος Επιμέλειας-Διόρθωσης: Μαρία Σπανάκη
Επιμέλεια-Διόρθωση: Παναγιώτα Κασβίκη
Ηλεκτρονική σελιδοποίηση-διόρθωση: Νικολέττα Δουλάμη

© *Ειρήνη Κατοίτη-Σπυριδάκη, 2021*

© *Εκδόσεις Κέδρος, Α.Ε., 2021*

Κέδρος Εκδοτική Α.Ε.

Γ. Γενναδίου 3

Αθήνα 106 78

τηλ. 210 38 09 712-14 • φαξ 210 33 02 655

www.kedros.gr • www.facebook.com/kedros.gr

e-mail: books@kedros.gr

Έρχεται ο Δράμαλης!

1

«Έρχεται στον Μοριά ο Δράμαλης!» κυκλοφορούσε το μαντάτο από στόμα σε στόμα και σφίγγονταν οι καρδιές.

«Κατεβαίνει ατουφέκιστος!» συμπλήρωναν οι πληροφορημένοι και σάστιζε το μυαλό από τον φόβο, γιατί από όπου περνούσε ο Τούρκος στρατηλάτης στέναζε ο τόπος και θρηνούσαν οι άνθρωποι.

Ήταν καλοκαίρι του 1822 όταν ξεκίνησε από τη Λάρισα ο Μαχμούτ πασάς ή Δράμαλης, να τιμωρήσει τους εξεγερμένους Έλληνες και να καταπνίξει την επανάστασή τους. Μετά την αναμέτρηση με τον Αλή πασά και την καταστολή των επαναστατικών κινήματων στα Άγραφα και στο Πήλιο, είχε αναδειχθεί ως ο ικανότερος πολεμιστής του τουρκικού στρατού. Γι' αυτό και ο σουλτάνος τον είχε προβιάσει σε πασά με τρεις ιππουρίδες, δηλαδή αλογοουρές, και τον είχε κάνει αρχιστράτηγο των δυνάμεων που θα κατέβαιναν στην Πελοπόννησο.

Φόβος και τρόμος στους Έλληνες! Τριάντα χιλιάδες πολεμιστές – καβαλάρηδες και ντελήδες, ριψοκίνδυνοι, Τουρκαλβανοί –, τυμπανιστές, σημαιοφόροι, μουεζίνη-

δες, ιμάμηδες, υπηρέτες και τεχνίτες, κάρα με πυροβόλα όπλα και χιλιάδες ζώα φορτωμένα με πολεμοφόδια και τροφές αποτελούσαν τη στρατιά που, σαν φίδι εκδίκησης, σερνόταν στον κορμό της Στερεάς Ελλάδας. Οι κάτοικοι των τόπων που βρίσκονταν στον δρόμο του Δράμαλη έπαιρναν τα βουνά και κρύβονταν σε σπηλιές για να σωθούν από τον θάνατο και την αιχμαλωσία. Είχε περάσει από τη Λαμία, είχε καταστρέψει τη Θήβα και προχωρούσε προς την Πελοπόννησο «ατουφέκιστος», καθώς κανένας δεν τολμούσε να προβάλει αντίσταση.

Στις 5 Ιουλίου ο Δράμαλης έφτασε στην Κόρινθο και χωρίς μάχη κυριεύσε το κάστρο της, που είχαν εγκαταλείψει έντρομοι ο Έλληνας φρούραρχος και οι άντρες του. Μάλιστα, για να τονίσει τη θριαμβευτική πορεία του και για να βάλει χέρι στους θησαυρούς του Κιαμήλμπεη, που μέρες νωρίτερα είχαν σκοτώσει οι Έλληνες, παντρεύτηκε την όμορφη χήρα του. Μια στέρνα γεμάτη χρυσά έδειξε η νύφη στον ανίκητο Δράμαλη και εκείνος της έκανε ένα πολύ ιδιαίτερο γαμήλιο δώρο. Διέταξε και έχτισαν ζωντανούς στα εξωτερικά τειχιά του κάστρου κάμποσους Έλληνες που είχε αιχμαλωτίσει κατεβαίνοντας τη Στερεά Ελλάδα.

Μεθυσμένος από τη δόξα και τις χαρές του γάμου του, συγκάλεσε πολεμικό συμβούλιο, για να σχεδιάσει την ανακατάληψη της Τριπολιτσάς. Αφού διαφώνησε με τις εισηγήσεις των συμβούλων του, προγραμματίσε τις επόμενες κινήσεις του: Να οδηγήσει σύσσωμη τη στρατιά

προς το Ναύπλιο και στη συνέχεια, αφού ανεφοδιαστεί από τον τουρκικό στόλο, να επιτεθεί στην Τριπολιτσά. Όταν στο κάστρο της θα ανέμιζε και πάλι το μπαϊράκι με την ημισέληνο και οι πρωταίτιοι της Επανάστασης θα σάπιζαν στο χώμα ή στη φυλακή, τότε ο σκοπός της εκστρατείας του θα είχε ολοκληρωθεί και οι ραγιαδες θα έσκυβαν φοβισμένοι το κεφάλι να ζητήσουν έλεος.

Ο Δράμαλης δεν είχε μάθει να χάνει. Πίστευε ότι ήταν υπόθεση ημερών να γιορτάσει τον καινούριο μεγάλο του θρίαμβο.

2

Τα σχέδια του Δράμαλη έγιναν γνωστά στους Έλληνες. Αλλά ποιος μπορούσε να τα βάλει με το ανίκητο θεριό;

Μετά τις επιτυχίες του πρώτου χρόνου της Επανάστασης ο ενθουσιασμός και η ορμή για «Ελευθεριά ή Θάνατο» είχαν μαραθεί. Οι φιλονικίες μεταξύ οπλαρχηγών για τα αρματολίκια και η διχόνοια ανάμεσα στους στρατιωτικούς και τους πολιτικούς προμηνούσαν εμφύλιο σπαραγμό. Τα πρόσφατα στρατιωτικά γεγονότα αποκάλυπταν τη σκληρή πραγματικότητα. Η καταστροφή της Χίου ήταν αμείλικτη προειδοποίηση για τους επαναστάτες και τον τόπο τους. Η μάχη στο Πέτα έδειχνε τις τεράστιες αδυναμίες της Προσωρινής Διοίκησης, που δεν μπορούσαν να τις καλύψουν οι νίκες των αγωνιστών στη στεριά και στη

θάλασσα. Ακόμη και ο Κολοκοτρώνης, προβληματισμένος με τις μηχανορραφίες των αντιπάλων του, είχε λύσει την πολιορκία της Πάτρας.

Και ενώ ο Δράμαλης προχωρούσε, οι πολιτικοί ηγέτες στέκονταν αμήχανοι και ανίσχυροι μπροστά στον πανίσχυρο εχθρό κι ας είχε προειδοποιήσει με επιστολή ο Οδυσσέας Ανδρούτσος το Εκτελεστικό της Κυβέρνησης: «Σας στέλω τριάντα χιλιάδες Τούρκους για να μονοιάσετε. Κάμετέ τους ότι θέλετε. Εγώ υπόσχομαι να μην αφήσω άλλους να περάσουν και αναλαμβάνω τον σερασκέρ Χουρσίτ πασά».

Μπροστά στον κίνδυνο, προβίβασαν τον Κολοκοτρώνη σε αρχιστράτηγο και οι υπουργοί εγκατέλειψαν πανικόβλητοι το Άργος. Για να σώσουν τα αρχεία του κράτους, όπως έλεγαν, άφησαν τον κόσμο αβοήθητο και κατέφυγαν σε δυο πλεούμενα που ξανοίχτηκαν στο πέλαγος. Μόνο ο Δημήτριος Υψηλάντης, ο πρόεδρος του Βουλευτικού, στάθηκε στο ύψος των περιστάσεων και προσπαθούσε να συγκεντρώσει στρατό στους Μύλους.

Οι ώρες ήταν κρίσιμες. Οι φήμες για τη δύναμη του Δράμαλη, κατάφορτες με ψέματα και υπερβολές, σαν τεράστια μαυροπούλια, έκαναν κύκλους σε όλη την Πελοπόννησο και πιο πολύ πάνω από την Τρίπολη και το Άργος. Εκεί είχαν καταφύγει πολλοί κατατρεγμένοι από τη Χίο και τις Κυδωνιές, το Αϊβαλί της Μικράς Ασίας, και γνώριζαν καλά ποια θα ήταν η τύχη τους στα χέρια των Τούρκων.

Δεν χρειαζόταν ούτε φαντασία ούτε μαντική για να προβλέψει κάποιος τι μπορούσε να συμβεί. Η μεγάλη στρατιά του Δράμαλη θα ρήμαζε τον τόπο, όπως ένα σμήνος ακρίδες το αθέριστο χωράφι. Και οι άνθρωποι και τα κοπάδια και οι αποθήκες με τα γεννήματα, και τα σπίτια και τα μαντριά και τα καλύβια θα ήταν στο έλεος των Τούρκων, που είχαν το ελεύθερο να ασκήσουν βία κάθε μορφής, να αρπάξουν και να ρημάξουν.

Δεν απείχε πολύ η Κόρινθος από το Άργος και ο Δράμαλης πλησίαζε. Ο φόβος έγινε πανικός. Οι Αργίτες αμάρωσαν τα σπίτια, σφάλισαν τα μαγαζιά και, κρατώντας στα χέρια ό,τι μπορούσαν, έφευγαν για να γλιτώσουν τη σφαγή και την αιχμαλωσία. Η πόλη ερήμωσε. Το ίδιο συνέβη και σε άλλα χωριά και οικισμούς της Αργολίδας. Τα βουνά, οι σπηλιές και οι ερημιές γέμισαν με κόσμο και από τους Μύλους σάλπαραν καράβια φορτωμένα με τρομαγμένους ανθρώπους.

Φόβος και τρόμος

1

Μετά το Άργος και το Ναύπλιο, από το δερβένι* του Αχλαδόκαμπου θα περνούσε η στρατιά του Δράμαλη για να φτάσει στην Τριπολιτσά, που η κατάκτησή της ήταν ο μεγάλος στόχος της εκστρατείας. Ο κίνδυνος πλησίαζε. Η σπηλιά της Αγίας Τριάδας, τα Κόκκινα Βράχια, οι ερημιές και τα δυσπρόσιτα μέρη γέμισαν με φοβισμένους, κυρίως γυναίκες και παιδιά. Υπήρχαν όμως και αρκετοί πιο ψύχραιμοι που παρέμεναν στα σπίτια τους, μέχρι να δουν πώς θα εξελιχθούν τα πράγματα στο Ανάπλι και στο Άργος.

Ο Αγγελής, ο γιος του Καράγιωργα, δεκαεφτά χρονών παλικαράκι από την Παλαιόχωρα του Αχλαδόκαμπου, είχε βγάλει το μικρό κοπάδι του στη βοσκή και στον νου του στριφογύριζαν τα λόγια της μάνας του, που φοβόταν όπως και άλλοι πολλοί τον ερχομό του Δράμαλη. «Το σπίτι και να γκρεμιστεί και να καεί, ξαναγίνεται. Να χαλάσουν οι άπιστοι το μαντρί και να αρπάξουν ό,τι έχει το

* Στενό πέρασμα ανάμεσα σε βουνά.

κελάρι μας και όλα τα ζωντανά μας, θα στεναχωρηθούμε και θα κλάψουμε, μα δεν χάνεται ο κόσμος. Εμείς να σωθούμε, και άμα περάσει το κακό, σιγά σιγά θα τα κάμουμε όλα πάλι».

Η μάνα του η Λένη, χήρα του Καράγιωργα, πιο πάνω από τα πλούτη και τα αγαθά έβαζε τα τρία παιδιά της. Τον Αγγελή, το καμάρι της· την Τασώ, κοπέλα αρραβωνιασμένη στα δεκάξι· και τη Γιωργίτσα, στην άνοιξη της νιότης, δώδεκα χρονών. «Να φύγουμε μακριά από τον δρόμο του Δράμαλη», έλεγε και ξανάλεγε. Και έτσι όπως τα ζύγιζε στο μυαλό της, έβρισκε ότι ήταν καλύτερα να ανηφορίσουν το βουνό του Κτενιά και να καταφύγουν στην ορεινή Καρυά.

Οι κόρες συμφωνούσαν, ο Αγγελής όχι. Ο λόγος του Αγγελή μετρούσε, γιατί μετά τον θάνατο του πατέρα αυτός ήταν ο άντρας του σπιτιού. Αυτόν οι φίλοι και οι συγγενείς θεωρούσαν προστάτη της οικογένειας, αν και δεν είχε χρειαστεί έως τότε να πάρει καμιά σπουδαία απόφαση. Τα κλειδιά του σπιτιού του Καράγιωργα τα κρατούσε γερά η μάνα του, η Λένη η Καραγιώργαινα, όπως τη γνώριζαν σε όλο τον Αχλαδόκαμπο. Τα χέρια της δούλευαν ακούραστα και το μυαλό της γεννούσε τη λύση σε κάθε πρόβλημα, μεγάλο ή μικρό. Το ίδιο και εκείνες τις δύσκολες στιγμές. «Η σπηλιά της Αγια-Τριάδας γέμισε και τα Κόκκινα Βράχια δεν είναι ασφαλές μέρος! Αυτά λένε πολλοί και ο Μητράκος, ο γείτονας, που ξέρει. Στην Καρυά, κοντά στους Δαγρέδες, να πάμε! Για χάρη του πα-

τέρα σας, που σκοτώθηκε πολεμώντας πλάι τους, θα μας συντρέξουν».

Δεν ήταν κακό όνειρο ούτε αρρωστημένης φαντασίας γέννημα ο φόβος της μάνας, να αρπάξουν οι στρατιώτες του Δράμαλη τις κοπέλες για τα χαρέμια τους και να σύρουν αιχμάλωτο και δεμένο πισθάγκωνα τον γιο της.

«Εγώ λέω να μη βιαστούμε! Να μάθουμε πρώτα τι θα γενεί στο Άργος...», απαντούσε εκείνος. Άλλα επιχειρήματα δεν είχε να συνεχίσει τον λόγο του ο Αγγελής. Ήθελε να κερδίσει χρόνο, γιατί θεωρούσε προδοσία στη μνήμη του αγωνιστή Καράγιωργα να εγκαταλείψουν το σπίτι και το βιος, πριν βεβαιωθούν ότι πραγματικά κινδυνεύουν.

2

Στα δεκαεφτά του χρόνια αυτή ήταν η πρώτη φορά που είχε σηκώσει ανάστημα και είχε εναντιωθεί στη γνώμη της μάνας. Πάντα έσκυβε το κεφάλι σα μιλούσε εκείνη, όχι από φόβο ή κούφια υποταγή, αλλά από σεβασμό και εμπιστοσύνη στον λόγο της. Εκείνη ήταν πάντα το στήριγμά του και η στοργή της γλύκαινε την πίκρα της αναπηρίας του, που από το δεξί του χέρι έλειπε η παλάμη με τα δάχτυλα.

Εκεί, στην ερημιά του βοσκότοπου, είχε χρόνο ο Αγγελής να σκεφτεί ψύχραιμα και να πάρει τη σωστή απόφα-

ση. Η καρδιά του ήταν σφιγμένη. Ούτε στα κελαηδήματα των πουλιών απαντούσε, όπως άλλη φορά, ούτε έψαχνε να βρει το καλύτερο μέρος για βοσκή. Στο μυαλό του είχε βάσει ένα πλήθος ερωτήματα και σ' αυτά προσπαθούσε να απαντήσει.

Είχε δικαίωμα να επιμείνει στην άρνησή του; Και αν γινόταν αυτός η αιτία να πάθουν κακό η μάνα του και οι αδερφές; Θα μπορούσε με ένα χέρι, το αριστερό, να τις προστατέψει; Άλλο το «θέλω» και άλλο το «μπορώ», κατέληξε.

Άφησε το ραβδί που κρατούσε και άρχισε να πετά, όσο γινόταν πιο μακριά, πέτρες μεγάλες και μικρές. Η ώρα περνούσε, τα πρόβατα και τα κατσίκια αμέριμνα ξετρώπωναν την τροφή τους και εκείνος δεν σταματούσε να πετροβολά. Άλλοτε τα λιθάρια έβρισκαν κάποιον κορμό δέντρου, άλλοτε χτυπούσαν πάνω σε βράχο, ενώ από τα χείλη του έβγαιναν κραυγές και άγριες φωνές, σαν να βρισκόταν σε μάχη με τους Τούρκους του Δράμαλη, σαν να ήθελε να πάρει εκδίκηση για το ακρωτηριασμένο χέρι του και να βγάλει από μέσα του όλη την αγανάκτηση και την οργή.

Δεν είχε γεννηθεί λειψός ο Αγγελής, αλλά ραγιάς που είχε γνωρίσει τη βαρβαρότητα του Τούρκου αφέντη.

3

Αρχές καλοκαιριού, δέκα χρόνια νωρίτερα, είχε γίνει το κακό. Εφτά χρονών ήταν ο Αγγελής και παρέα με άλλα γειτονόπουλα είχαν βάλει στο μάτι τη μουριά του Ρασίτ αγά. Φυτεμένη στη άκρη του περιβολιού, απλωνόταν σαν αρχόντισσα και τα φουντωτά κλαδιά της έγερναν στον δρόμο. Και ήταν πρόκληση για μεγάλους και μικρούς τα γλυκά της σκουλαρίκια που κρέμονταν ολοκόκκινα ανάμεσα στα φυλλώματα.

Τα παιδιά είχαν τολμήσει να σκαρφαλώσουν στον ματρώτοιχο για να κόψουν μούρα. Με μούτρα και χέρια κόκκινα από τον χυμό, γελούσαν και χαίρονταν από τη γλύκα και τη νοστιμιά. Κακιά ώρα! Μόλις ο Τούρκος πήρε είδηση τι γινόταν στο περιβόλι του, έτρεξε αποφασισμένος να τιμωρήσει τους κλέφτες. Τα άλλα παιδιά έφυγαν τρέχοντας, αλλά ο Αγγελής σκαρφαλωμένος σε ψηλό κλαρί δεν πρόλαβε να κατέβει και πλήρωσε για όλους. Ο άπρονος ο Τούρκος έβγαλε τη χατζάρα του και χωρίς οίκτο έκοψε το δεξί χεράκι από τον καρπό. Το αίμα έσμιξε με τον κόκκινο γλυκό χυμό, το σπαρακτικό κλάμα από τον τρόμο και τον πόνο του παιδιού έφτασε ως τον ουρανό. Και μετά σιωπή. Αναίσθητο και αιμόφυρτο είχε βρει το μικρό παιδί ο Μητράκος, ο γείτονας, καθώς γύριζε από τη δουλειά. Το είχε σηκώσει στα χέρια και μέχρι να το πάει στο σπίτι του το αίμα έσταζε στον δρόμο.

Για μια χούφτα μούρα, ο θάνατος από την ακατάσχετη

αιμορραγία και από τον πυρετό τριγύριζε για μέρες τον Αγγελή. Πού να 'βρισκαν το δίκιο και σε ποιον να παραπονιούνταν για τον Τούρκο αφέντη; Με κόπο είχαν σταματήσει τον Καράγιωργα οι συγγενείς και οι συγχωριανοί, να μη σηκώσει το όπλο για να εκδικηθεί. «Κινδυνεύει η οικογένειά σου, ακόμη και όλο το χωριό», έλεγαν, «αν εναντιωθείς στον Τούρκο αγά». Και είχαν δίκιο!

Η Παναγιά, που είχε ακούσει τις προσευχές της μάνας του, είχε λυπηθεί το αγόρι. Οι πληγές έκλεισαν και ο Αγγελής έμαθε να τρώει, να γράφει και να δουλεύει με ένα χέρι, το αριστερό. Είχε κερδίσει τη ζωή, αλλά θα έμενε για πάντα ανάπηρος και σημαδεμένος. Τον έβλεπαν οι γονείς και καίγονταν τα φυλλοκάρδια τους όταν άκουγαν τα γειτονόπουλα να τον περιγελούν «Κουτσοχέρη-Κουλοχέρη». Γέμιζε με αγανάκτηση και πόνο η ψυχή τους.

Για τούτο, όταν ξέσπασε η Επανάσταση, ο Καράγιωργας δεν είχε διστάσει. Αφήνοντας το νοικοκυριό, τα χωράφια και το κοπάδι του, είχε ακολουθήσει από τους πρώτους τον Γιαννάκη Δαγρέ από την Καρυά, για να πολεμήσει τους Τούρκους και να πάρει εκδίκηση για τον γιο του και για τη σκλαβιά του τόπου. Είχε πληρώσει με τη ζωή του αυτή την απόφαση. Όμως, είχε αφήσει στην οικογένειά του το καλό όνομα του αγωνιστή και είχε δώσει στη Δένη το θάρρος να λογαριάζει ότι σ' αυτή τη δύσκολη στιγμή κοντά στους Δαγρέδες θα έβρισκαν συμπαράσταση και προστασία.

4

Κουράστηκε από το πετροβόλημα ο Αγγελής, αλλά είχε ξεθυμάνει η οργή και είχε καθαρίσει το μυαλό του.

– Θα ανέβουμε με τη μάνα και τις αδερφές μου τον Κτενιά και θα τις αφήσω στην Καρυά. Εγώ θα γυρίσω πίσω, φύλακας στο βιος μας. Κι αν δεν έχω δυο χέρια να πιάσω το τουφέκι και να σημαδέψω, μπορώ να πετάξω πέτρες με το ζερβί, μπορώ να πιάσω μαχαίρι και σπαθί, μπορώ να βάλω φωτιά, μα δεν θα αφήσω το σπίτι μας να το πατήσουν, μονολόγησε.

Μόνο τα ζωντανά που έβοσκαν αμέριμνα και τα πουλιά που πετούσαν άκουσαν την απόφασή του αγοριού μέσα στην ερημιά. Αλλά ο Αγγελής ήταν σίγουρος ότι η φωνή του είχε φτάσει ως τον ουρανό. Τον είχε ακούσει ο πατέρας του και συμφωνούσε.

Το ηλιοβασίλεμα αργούσε! Δεν είχε φτάσει η ώρα να γυρίσει το κοπάδι στο μαντρί, όμως η μέρα εκείνη δεν ήταν σαν τις άλλες.

5

Ήταν απομεσήμερο και οι γυναίκες στο σπίτι του Καράγιωργα έκαναν τις συνηθισμένες δουλειές, σαν να μην υπήρχε ο φόβος του Δράμαλη. Η Λένη και η Γιωργίτσα είχαν ζυμώσει και άναβαν τον φούρνο να ψήσουν το ψωμί.

Η Τασώ καθόταν στον αργαλειό και ύφαινε τα προικιά της. Η σαίτα πήγαινε και ερχόταν, το χτένι χτυπούσε με ρυθμό το υφαντό, αλλά η σκέψη της πετούσε πότε στο ανηφορικό μονοπάτι προς την Καρυά, πότε στον αρραβωνιαστικό της.

Δεκαπέντε χρονών ήταν η πρωτοκόρη η Τασώ όταν είχε δεχτεί ο πατέρας της τα προξενιά και την είχε αρραβωνιάσει με τον Κωσταντή, τον γιο του εμπόρου Κωστόπουλου από το Άργος. Λογάριαζαν να γίνει ο γάμος τη Λαμπρή, τις μέρες που ξεσηκώθηκε ο τόπος. Όμως, ο Κωσταντής είχε ορκιστεί «Ελευθεριά ή Θάνατο» και, αντί να ντυθεί γαμπρός, είχε ζωστεί τα άρματα και είχε ακολουθήσει τους Κολοκοτρωναίους. «Να έχει την ευχή μου!» είχε πει ο Καράγιωργας. «Τώρα είναι καιρός για πόλεμο. Οι χαρές του γάμου θα είναι διπλές και τριπλές άμα λευτερωθούμε. Δεν θέλω τα εγγόνια μου να γεννηθούν ραγιάδες!»

Κοντά ενάμισης χρόνος είχε περάσει από τότε. Ο Καράγιωργας είχε πεθάνει στον πόλεμο και η λευτεριά μια πλησίαζε και μια απομακρυνόταν. Και ο Κωσταντής, άραγε, πού βρισκόταν; Ήταν στη ζωή ή είχε σκοτωθεί κι αυτός στη μάχη;

Σταμάτησε η Τασώ να υφαίνει και προσπάθησε να φέρει καθαρή στη μνήμη τη μορφή του αρραβωνιαστικού. Δύσκολο, γιατί δύο φορές μονάχα τον είχε δει. Η πρώτη ήταν την ημέρα που είχε έρθει με τους γονείς του στην Παλαιόχωρα του Αχλαδόκαμπου για να περάσουν τα δαχτυλίδια. Και η δεύτερη την ημέρα που, μαζί με άλλους

αγωνιστές, είχε φέρει μισοπεθαμένο τον Καράγιωργα στο σπίτι. Την πρώτη φορά ήταν σαστισμένη και είχε το βλέμμα κατεβασμένο από ντροπή μπροστά στους ξένους ανθρώπους και τη δεύτερη τα μάτια της ήταν γεμάτα δάκρυα και έβλεπε μονάχα τα αίματα και τις πληγές του ήρωα πατέρα.

Αρχισε πάλι η Τασώ να υφαίνει όσο πιο γρήγορα μπορούσε και να χτυπά με δύναμη το χτένι του αργαλειού. Όμως, σαν άκουσε τη φωνή του Αγγελή, σταμάτησε απορημένη, γιατί δεν ήταν ώρα να γυρίσει το κοπάδι στο μαντρί. Άφησε τη δουλειά της και βγήκε στην αυλή να μάθει. Το ίδιο έκαναν η μάνα και η Γιωργίτσα.

– Είσαι καλά, γιε μου; ρώτησε ανήσυχη η Λένη.

– Ναι! ακούστηκε η φωνή του Αγγελή.

Μόνο μια λέξη ξερή άφησε να βγει από τα χείλη του, χωρίς να γυρίσει τα μάτια του να κοιτάξει τη μάνα και τις αδερφές του.

Δεν έδωσε σημασία ούτε στον Μητράκο, τον γείτονα.

– Γιατί έφερες πίσω το κοπάδι; Βαστά ο ήλιος ακόμα, Αγγελή μου Άγγελε! τον είχε ρωτήσει απορημένος.

Έτσι τον φώναζε από τη μέρα που αιμόφυρτο και αναίσθητο τον είχε φέρει στο σπίτι. Το αίμα του αγοριού, έλεγε, είχε ποτίσει τα ρούχα του, είχε περάσει το δέρμα του κι είχε ενωθεί με το δικό του. Τον αγαπούσε σαν δικό του παιδί, γιατί αν και είχε αποκτήσει τρεις κόρες που όλες είχαν καλοπαντρευτεί, ο γιος που δεν είχε αξιωθεί ήταν ο καημός του.